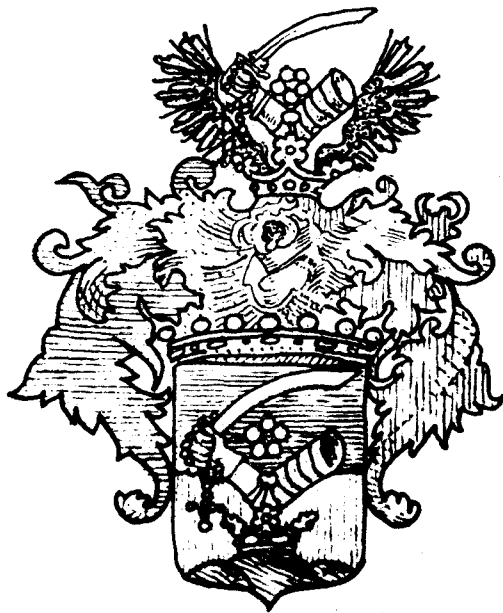

SZÉKELYség

**A LENGYEL-
FALVI ORBÁN
CSALÁD
CÍMERE**

E régi, székely család tudunkkal ármálist nem szerzett soha, hanem — mint majdnem minden ősnemes családunk — címerét önjogúlag vette föl.

Minden önjogon fölvelt címernek többféle változata van — nem lévén fejedelmileg adományozott oklevél, mely azt pontosan meghatározza. Még az ármálissal adományozott címerek sem mentek a változástól, mert azt egy családtag őrizvén — a távolabb élők leírásból vagy rosszul kinyomott, eltördezett pecsétről kellett hogy a metszővel megszerkesztessék, kivésessék, s így gyakran a legkülönbözőbb változatok származtak. Az ősnemes családok címerei természetesen még több változásnak voltak alávetve — így a lengyelfalvi Orbán családé is — lényege azonban — a kar karddal mindenkoron megmaradt.

Az Orbán család valószínűleg abból a még ismeretlen nevű génusból ered, mely a virágzó altorjai Apor, csíkszentmihályi Sándor, ábránfalvi Ugron, imecsfalvi Imecs s más előkelő családra oszlott.

E föltevést a címerazonosság igazolja — az ősi, közös címer a kar karddal, könyökhajlásában egyszerű, vagy kettős kereszt, melyet néhol a metsző rózsával, búzakaralással, csillaggal helyettesít. A kar karddal nagyon gyakori címerkép, a könyökhajlásában levő segédcímerkép az, mely jellegzetes.

Egy és ugyanazon család címeres emlékei közt is majdnem minden változatát megkapjuk e segédcímerképnek, de gyakran el is marad.

Az Orbán családnál leggyakrabban, s a rangemelésnél királyilag szentesítetten a rózsá kíséri a főcímerképet.

Köpeczi Sebestyén József /1878 vagy 1881 — 1964 /, művelődéstörténetünk méltatlanul elfelejtett alakja. A Genealógiai Füzetek szerkesztőjeként tűnt fel az 1910—es években, majd művészettörténeti, de főként heraldikai /címertani/ tárgyú tanulmányokat közölt a két világháború közti magyar /Művészeti Szalon, Erdélyi Tudományos Füzetek, Erdélyi Irodalmi Szemle/, román/ Ilustrația, Flacăra /és német/ Mitteilungen des Burzenland Sachsischen Muzeum, Siebenbürgischen Vierteljahrchrift/ nyelvű sajtóban. Ő festette a húszas években a köpeczi református templom kazettás mennyezetét, és vezette 1937-ben a vargyasi Daniel műemlékkastély restaurálási munkálatait. 1921-ben I. Ferdinánd király őt bízta meg Románia új címerének elkészítésével. Jelen írását a Persián Kálmán által szerkesztett *A lengyelfalvi Orbán bárók* / Kolozsvár, 1911 / című kötetből vettük át.

A XVII. évszázadnál régebbi címert a főrangú családnak nem ismerjük. E század végén 1693. december 9-én Orbán Elek görbe kardot markoló páncélos karral pecsétel — melynek könyökhajlásában rózsaszín lebeg. Láthatólag gyűrűpecsét volt, s örökölte apjától Páltól, mert nem saját keresztneve, hanem Paulus van belevésve.¹⁾

Alakja szögletére állított négyzet, szögletei levágva. Külső szélét belül gyöngysor kíséri, s a szépen kimetszett címerkép nincs pajzsba foglalva. Ez sínpáncélos, keztyűs kar, kevésbé görbített, gömbösvégű, középen tuskés keresztvasú, erősen fokéles görbe kard markolatát fogja; könyökhajlása fölött szépen stilizált, heraldikus rózsaszín lebeg. A kart alul nagy, álló, latin betűkből összerótt névírás követi balról kezdődőleg: PAVLVVS ORBAN. A pecsét fényes felületéből következtethetőleg kőbe volt vésve. Átlója 11 mm, kidolgozása igen finom.

Ugyanez az Elek nagyobb, teljes pecsétű címert is készítettett, melyet igen gyakran használt. Ez magas ovál alak, gyöngysoros és vékony pálcátagos keretű, melyet belül ALEXIVS ORBAN körirat kíséri²⁾ — középen valamivel alul kezdődőleg, s ugyanígy végezve. Tükrét a teljes címer foglalja el, mely erősen tagolt renaissance pajzsban, koronán könyöklő páncélos kar görbe karddal, melyre kígyó tekerőzik. Nyílt, szembe forduló, koronás sisakjának dísz a pajzsbeli kar a kígyóval körülsavart karddal. A sisakról sűrű takaró omlik alá, mely majdnem a pajzs talpáig ér. Kidolgozása kevésbé finom, mint előbbié. Itt egy egészen új változatát ismerjük meg az Orbán címernek; ugyanazt személy egyszer rózsás, máskor kígyós segédcímerképet használván. — Nagysága 2,2 x 2 cm.

E pecsét címere feltűnően hasonlít Báthori István király kancelláriáján festett ármálisok címerképeihez.

1) A pecsét eredetije gróf Kemény Sámuel gyűjteményében, az Erdélyi Nemzeti Múzeum levéltárában. 1693. december 9-én Küküllővárt kelt iratban.

2) Eredetije Mike Sándor gyűjteményében az E.N.M. Levéltárában. 1737 október 17-én Harasztoson kelt id. Orbán Eleknek — gróf Kornis Istvánhoz írott levelén.

A XVIII. századból még egy pecsétünk van, melynek nyomója a család tulajdona ma is. Alakja magas nyolcszög, ferdén csiszolt széllel. Címere kerek talpú pajzsban hármashalmon könyöklő páncélos kar görbe karddal; könyökhajlásában egyenlőszárú kereszt lebeg; kíséri ragyogó nap és holdsarló. Koronás csőrsisakjának dísz a pajzsbeli kar karddal és kezében lebegő keresztrel. A sisakról takarók veszik körül a pajzsot. Nagysága 2,6 x 2,2 cm.

A rangemelésnél a diploma szövege az ősi címert erősíti meg, megjavítja a kard markolata és kéz köré függesztett olvasóval. Festménye azonban több új, a család ismert címeres emlékein elő nem forduló motívumot mutat: így a pajzsot kékre és vörösre vágja, s sisakdíszét nyílt szárny pár közé fogja, vagyis sokkal többet ad, mint az oklevél szövege.

A festett bárói címer a következő: kékre és vörösre vágott csücsköstalpú pajzsban, zöld hármashalom koronázott középsőjén könyöklő sínpáncélos, vaskesztyűs kar — arany keresztvasú és kosarú görbe kardot markol; a kard kosarára és a kézfejre szürke gyöngyből fűzött olvasó van csavarva, melyről gyöngykereszt s alsó végén arany pénz függ. A kar és kard közt ötszirmú aranyrózsaszín lebeg. A pajzs hét gyöngy koronapártáján nyílt, koronás sisakjának dísz nyílt sasszárny közt a pajzsbeli kar összes járulékaival.

A sisak takarói kék-arany, vörös-ezüst színűek.

Br. Orbán Elek címere zabolai gróf Mikes Miklós kamarási ősfáján következő: kékre és vörösre osztott kerek talpú pajzsban hármashalom, koronás középsőjén könyöklő páncélos, kesztyűtlen kar, arany markolatú, kosarú és keresztvasú görbe karddal; közében a lebegő, vörös szívű aranyrózsával. A pajzsot hétgyöngyös bárói párta fűdi, melyen a koronás nyílt sisak dísz a pajzsbeli kar járulékaival, nyílt, fekete szárny pár közt; takarói kék-arany, vörös-ezüst színűek. E címer bár hiteles, nélkülözi a diploma szövegében írt olvasót, pajzsában, sisakdíszében.

A család nemesi ága kék pajzsban hármashalmon páncélos, görbe kardot tartó kart használ, melyet nap és hold kíséri; így ismerteti Siebmacher is.

SZABAD HAJDÚ KÖZÖSSÉGEK BIHARBAN

Kniezsa István az Alföld középkori nagy szarvasmarhaható gazdálkodása kapcsán a pásztort jelentő "hajtó" szóból próbálja levezetni.

Az állatok legnagyobb felvevő piaca Bécs volt. A „hajtók”, kik a közelebbi-távolabbi piacokra felhajtották az állatokat, jól kellett bánjanak a fegyverekkel, hogy megvédjék a csordát és önmagukat.

Györfi István szerint a XVI. században még szép számmal lehettek a hajdúk közt balkáni szlávok, így szerbek és horvátok, de a XVII. századtól jobbra már a magyarok közül kerültek ki, mert az állandósult háborúk magyar földön tették szükségessé az utánpótlást.

Bár sokan csak a fosztókat látták bennük, Erdély fejedelmei közül többen felismerték a hajdúk katonai jelentőségét, igyekeztek az elpusztított és elhagyott vidékekre őket letelepíteni, kiváltságokkal ellátni és bekapcsolni a török- és Habsburg-ellenes védelmi harcokba. Boeska István 1605-ös korponai oklevelével 9254 szabad hajdút telepít le. Ez a kiváltságlevél leszögezi, hogy a hajdúk „minden időben egy bizonyos állandó helyen, kerületben lakván, s így együtt a mi erdélyországi hív székelyeink szokása szerint Magyar- és Erdélyországnak minél alkalmasabb, hasznosabb és sikeresebb szolgálatot tehessenek, készen legyenek”. Úgy is mondhatnák, hogy a székely szabadság szolgált mintául a hajdúk letelepítésekor.

Boeska később is telepített hajdúkat, így 1606 március 14-én 300 hajdú vitét Kőlesér pusztá mezővárosába. A kőleséri hajdúk már 1606-ban áttelepültek Szalontára. Annak ellenére, hogy más hajdúkhöz hasonlóan Boeska itől kapták szabadságukat, a bécsi udvar ezt sohasem ismerte el úgy, mint a nagy hajdú városok esetében tette II. Mátyás király, aki már 1613-ban elismerte a nagy hajdúvárosok, azaz Szoboszló, Nánás, Hadház, Vámospécs és Polgár hajdújogát amelyek a királyi oklevél értelmében „két teljes hónapig minden zsold nélkül

katonáskodni”. A bihari kishajdúk esetében hasonló királyi megerősítés nem történt, ők csak egyéni nemeslelveire hivatkozhattak. Egyébként a hajdúknak többnyire kollektív kiváltságlevelük volt, amelyben nem sorolták fel az egyéneket. A helyzetet tovább bonyolították a később visszavándorlók, akik a törökök elől menekülve elhagyták lakhelyüket és ezek kiűzésekor tértek csak vissza, no meg a Boeskait követő fejedelmektől kapott kiváltságok.

A hajdúság nagy pusztulása, Várad eleste (1660) és II. Rákóczi György lengyel hadjáratát követő török megtorláshoz kapcsolódik, amikor a hajdúk a hódítók felszólítása ellenére is megmaradtak a fejedelem hűségén. Erdély Habsburg uralom alá jutásával a hajdúk határvédő szerepe megszűnt, az új hatalom pedig még bizalmatlan is a „rebellióra” hajlamos, protestáns fejedelmek telepítette katonasággal szemben. E szabadsághoz szokott szabadparaszi közösségek nehezen nyugszanak bele jogaik korlátozásába, az uralkodóhoz és az országgyűléshez intézett felterjesztésekben kérve szabadságuk elismerését. Ezek egyike az 1790–91-es országgyűléshez küldött foyamodvány, melyet mind a kolozsvári, mind a Budán összeülő diétára elküldtek.

A bihari kishajdúk hivatkozási alapja még az Approbatæ Constitutiones, Erdély 1653-ban összeállított jogszabálygyűjteménye. Az erdélyi Törvénykönyv (3. rész, 86. titulus I. szakasz) felsorolja a fejedelmek által Biharban telepített hajdúfalvakat, amelyek „ez Hazának fegyverekkel való szolgálatjukért” kaptak kiváltságokat. Ezek a falvak a következők: Szalonta, Ürögöd, Berettyószentmárton, Tamási, Harsány, Vizesgyán, Körösszeg, Komádi, Vekeld, Sass, Régen (ma pusztá Bihartól északnyugatra), Félegyház, Bagamér, Mikepécs, Bagos, Konyár, Derecske, Berettyóújfalú, Kaba, Sárán, Tépe.

A szalontai hajdúk felterjesztése emlékeztet arra, hogy Bethlen Gábor közbenjárására megvették Tholdi Györgytől Szalontát 1625-ben és, hogy a fejedelem birtokukban meg is erősítette őket. 1631-ben I. Rákóczi György „mivel a sok vilongások közti nemely pusztákról való leveleiket elvesztették” újra adománylevelet állított ki számukra, 1640-ben és 1644-ben pedig arra is parancsot ad a váradi kapitánynak, hogy „azon szabad vég helynek szabadságára vigyázzon”.

A berendezkedni kívánó Habsburgok kezdetben nem lépnek fel túl keményen a hajdúkkal szemben. Heissler császári hadvezér biztosítja a szalontaiakat, hogy a császár „egész Szalonta városát maga protectioja alá vette ugyan ennélfogva, még a katonáknak engedni szokott Quartély adástól is immunitálta”. A beadvány azt is hangsúlyozza, hogy 1691-es I. Lipót féle hitlevelé értelmében is

Hajdú vitézek – XVI. század

tiszteletben kell tartani az erdélyi törvények által biztosított szabadságjogokat a hajdúfalvak részére.

A hajdúk sorsában a fordulat 1700-ban következik be amikor „Leopoldus császár oly parancsot adott ki Bihar vármegyére, hogy mely helységek az erdélyi fejedelmek alatt ekkorig fegyverrel szolgáltak, azok attól megszűnjenek, mindazonáltal jobbágyi szolgálattal ne terhelteessenek, hanem dézsmát adjanak és midőn jobb állapotra hozatnak, szokott taxát is fizessenek”. Mindezek nyomán a szalontaiak, de más bihari kishajdú falvak is elvesztették szabadságukat. A fentebb felsorolt falvak közül 1700-ban néhányat I.Lipót a váradi káptalannak rendelt alá. Harsány, Mikepércs, Bagamér, Tépe, a többi 1702-ben a kinstár Eszterházy hercegnek adta zálogba.

A hajdúk 1741—1744-ben még egyszer katonai szerephez jutnak, Mária Terézia királynő hívására részt vállalva a nemesi felkelésben, ám jogfosztásuk folytatódik. A hercegi ház már 1745-ben adománylevelet szerez a Szalontához tartozó pusztákra, a herceg bizalmi embere pedig a város kiváltságlevelét is megszerzi, aljas módszerekkel. Lehetséges, hogy az államhatalom sem látott tisztán, vagy szándékosan ködösített a hajdú-kérdésben, mert a királynő 1780-ban parancsot adott, a fent említett szabadságlevelek felkutatására, és újbóli kiadására.

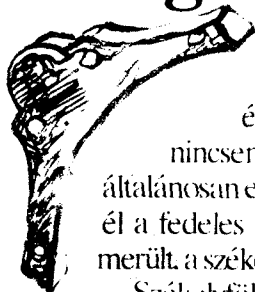
Az 1790–1791-es országgyűlésen a hajdúk előterjesztése tárgyalásakor az Eszterházy család megbízottja mellett Szalontával kapcsolatban Tholdi Zsigmond is igényekkel lépett fel.

Az országgyűlés felkarolni látszik a hajdúk ügyét, ez a Francia Forradalom kezdeti szakasza teremtette európai légkörrel magyarázható. A kérdés kivizsgálását egy bizottságra bízták, mely úgy véli, hogy a beadványt írt helységek „hajdúi szabadságai az Erdélyi Törvényen fundáltatván, azoktól való megfosztások Erdély különös törvényeinek, s Nemes Magyarországi boldog emlékeztű királyok és fejedelmek közt való szerződések és kötések sérelme nélkül meg nem eshetnek”. Magyarán, a nemesi rendek, ha maguk sérelmét védeni akarják, akkor kénytelenek más közösségek korábban kiharcolt jogait is védeni, látszólag felkarolni. Határozat viszont nem születik, a reform-légkör hamarosan alábbhagy, így aztán megoldást csak 1848 hoz, amikor minden feudális előjog értelmét veszti a jobbágyfelszabadítással.

Tán nem érdektelen szóvá tenni, hogy az 1790-es országgyűlésre ugyancsak panaszokat és sérelmeket tartalmazó székely beadvány is érkezett. Továbbá az sem érdektelen, hogy a hajdú-telepítéskor Boesikai számára a székely jogi státus volt a minta. Később a honvédelmi keretek átszervezése egyaránt érinti a székelyeket és a hajdúkat. Mindkét közösség igyekszik megvédeni szabadságát, noha látszólag kevés sikerrel. Az ellenfél ugyanaz. Így találkozunk a székely és a hajdú szabadságvágy.

Székelyudvarhelytől mintegy 8 km-re, a Hargita déli oldalán húzódó Cekend fennsík alatt terül el ma közel 2000 lelket számoló Máréfalva. A falu jellegét a házak előtt felállított, mívesen kidolgozott székelykapuk szabják meg és teszik híressé.

Fedeles — vagy székelykapu faragása és állítása Máréfalván.

A Károly Róbert idején bevezetett portaadó, amely elrendeli, hogy „Oly kapura, amelyen egy szénával, vagy gabonával megrakott szekér átmehet, évenként 18 dénár adót vethetnek ki... azokon a vidékeken, ahol fa hiánya miatt kapuk nincsenek, az adót a régi módón fizetik”, arra enged következtetni, hogy a fedeles kapuk általánosan elterjedtek voltak országszerte. Az a tény, hogy napjainkban már csak a Székelyföldön él a fedeles kapuk állításának szokása, más magyarokta területeken szinte teljesen feledésbe merült, a székelyek nemesi kiváltságával, valamint a könnyű fához-jutási lehetőséggel magyarázható.

Székelyföldön a legrégebbi, fedeles kapuról szóló írásos emlék 1636-ból való. Joannes Gfukovski de Benkvits, az erdélyi fejedelem német katonáinak főkapitánya a siménfalvi udvarház leltárában többek között ezt írta: „vagyon nagy, öreg, festett, három temérdek oszlopokon álló, galambbúgos kapuja, zsindeyes, mely kapunak deszkázatját mostan építették. E kapunak felső sarka foglalója széles vaskapocs, vaskapocsos, rudas szegező rajta; e mellett egy gyalogkapu, öreg, fakilincses és pántos, az felső sarka a széles vaskapocsal foglaltatott az kapu bálványához. Ez kapu mellékn kétfelől az udvarház régi, avult deszkákkal kerített...”

A néprajzi terepmegfigyelések zömmel a múlt századi és az e század elején fellelhető fedeles kapukat rögzítették, melyeknek során kiderült, hogy legelterjedtebb a székelység körében. Ez a legvalószínűbb oka annak, hogy a fedeles kapu helyett a székelykapu elnevezés került köztudatba.

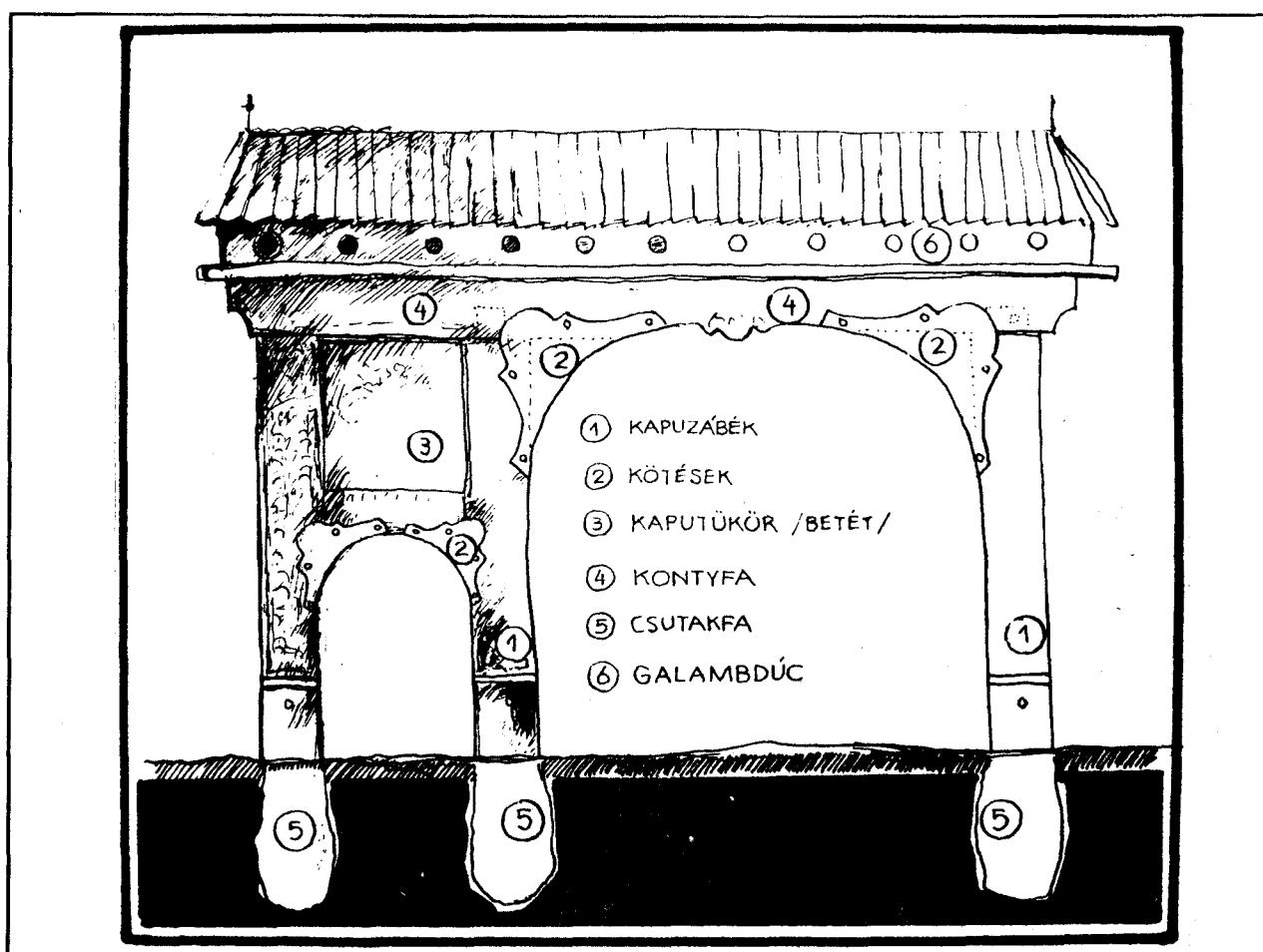
A székelykapu eredetéről nagyon sokan írtak, vitáztak, de egyértelműen, mindenki által elfogadott elmélet vagy magyarázat még nem született. Ezen írásnak nem célja a székelykapu eredetének boncolgatása, de úgy érzem, néhány sorban érdemes ezekről is írni.

Két jól különválasztható irányzatról beszélhetünk. Egyesek szerint a székelykapu mintája a nemesi kúriák, várak kapuzata lett volna, párosulva a famivesség fejlődésének eredményeivel (A magas kultúra „alászállása”), mások pedig kultikus eredetről beszélnek miszerint: — a kis kapu nem más mint a székelykapu őse, a hajdani ház (sátor) bejáratát őrző kultikus faragványok, „bálványok” késői maradványa, a nagy kapu — napkapu, a napéjgyenlőségek, vagy napfordulók tiszteletére felállított diadalív emléke... és folytathatnánk a feltevések, magyarázatok hosszú sorát.

Máréfalván az egyik leghíresebb kapufaragó Kovács Lajos. Az Ő közlése és munkájának megfigyelése alapján írom le egy székelykapu elkészítésének és felállításának folyamatát. A gazdasági „tárgyalásokról”, mint a rendelés, szegődés, alku nem írok, mert nem tartottam illendőnek ezeken részt venni.

A kapu anyaga cserefa, kivéve a kontyfát és a galambdúcot. A faanyagot a méreteknek megfelelően választják ki. Egyenes, bogmentes és lehetőleg lábán száradt legyen. Ha ez utóbbi nem lehetséges, akkor a legjobb a január-februári holdfogyatkozáskor kivágott fa, mert ilyenkor kevesebb vizet tartalmaz és az ekkor kivágott fába nem szoktak „belékóteni” a bogarak. Ugyanez áll a fenyőfára is. Ha nyers a fa, szárítani kell legalább egy évig. A cserefa szinte soha nem szárad ki teljesen. Szárítás alatt jó, ha a fa két „bütibe” S formájú vasat verünk és így szárítjuk, mert nem reped meg annyira. Egy évi szárítás után a legjobban faragható, olyan mint a káposztatorzsa. Először a hosszúnyelű fejszével kezdődik a faragás olyanformán, hogy a gerenda keresztmetszete téglalap alakú legyen. Úgy kell faragni, hogy már nagyoláskor a gomolyagfából a fehér rész kiessen, mert az nagyon lágy és hamar korhad. A kapuoszlop magassága 4,5 — 5,5 m attól függően, hogy milyen anyagot lehet beszerezni. Minél szélesebb egy kapuoszlop, annál módosabb a gazda, tartották régen. Mindegyik kapuoszlop, más néven zábé alján, mintegy 1 — 1,2 m hosszúságban

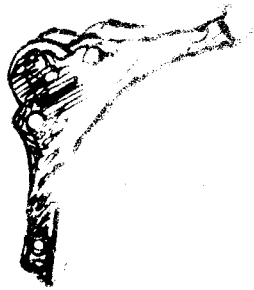
található a csutakfa, amit durván faragnak, majd a külső felét megszenesítik, hogy a földbe kerülve sokáig eltartson. A zábék szélessége 18—28 cm. Miután mindhárom kapuzábét egyforma szélesre és egyforma vastagra kifaragták, elkészítik a kontyfát, amely felül összeköti a három oszlopot. A kontyfa véseteibe kerülnek a zábék végén levő, kb. 13—17 cm hosszú levállazott csapok, amelyeket behelyezés után két-két faszeggel fognak össze. Ha mindez megvan, következnek a hónaljkötések és a kaputükrök elkészítése. A hónaljkötés, vagy csak egyszerűen kötés, nem más, mint a kapu sarkaira alkalmazott merevítés, amiért régen kötött kapunak is hívták a székelykaput. Miután a kötéseknek szánt fát baltával kinagyolták, rendeltetési helyükre tették, következik a körívek megrajzolása úgy a kis-, mint a nagykapunál. Ez a következőképpen történik: a csutakfákra (lefejtett zábékra) egy hosszabb deszkát helyeznek, melyre a két zábé közötti távolság felénél zsineget szegeznek be, melynek segítségével megrajzolják a körívet. Kirajzolás után fűrészsel (kézi) a körívet és a kötés beeresztését kivágják, illetve kivésik, majd következik a bevállazás (bevésés). A bevállazás nem más, mint a kötéseknek a zábékra, illetve a kontyfákra kerülő részének a kiszedése (kivésése). Ennek változatos külsővonalát pontosan átrajzolják a megfelelő helyeken a zábékra és a nagy, valamint kis (írásos) kontyfára, majd kivésik olyanformán, hogy a kötés ugyanabba a síkba kerüljön, mint a zábék és a kontyfák. A kötések végén azért van szükség a sok „cirkalomra”, hogy a

kötés kapcsolatosan bevállazódjon, mert így sokkal erősebb. A behelyezés után kötésként négy-négy faszeggel (cserefából való) összeszegezik az elemeket. A vasszeg azért nem jó, mert könnyen hasít. A kiskapu feletti részt tükröknek nevezik leggyakrabban, ritkán betét vagy koronaként is említik. A tükröt kitöltő elemek végét csapolják és a kiskapunak szolgáló két zábét árkolják. Az árkokon fentről lefelé csúsztatják a kaputükröt alkotó elemeket.

Miután elkészült a nyers kapuszerkezet, következik a díszítő faragás. Lefektetve kb. 80—100 cm magas bakokra helyezik, hogy könnyebben lehessen dolgozni, majd kézigyálalval mindenütt egyenletesen legyálalják, hogy a véletlenül még meglévő egyenletlenségek eltűnjenek. A díszítő faragás megkezdése előtt segédvonalaként a zábékon meghúznak egy-egy közép és két-két szélső vonalat, egyenes léccel (léneával).

A középvonal segít a szabadkézzel megrajzolt díszítés szimmetriájának betartásánál, míg a szélsővonalak jelzik a díszítés széleit. A tulajdonképpeni mintákat vázlatosan, szabadkézzel rajzolják fel. A minták

sűrűsége és beosztása a zábék méretétől függ. Miután megtörtént a minták felvázolása, megkezdik a bevágások vésését a hullám- és csigavonalaknak. Miután egy zábényi részt bevéstek szemrevételezik és ha megfelelő, akkor nekifognak a még érintetlen részek bevágásához. Amikor a bevágás mindenütt elkészült, akkor következik a mélyítés. A minták körül mindenhol egyforma mélységig kiszedik a fát. Görbe és egyenes tisztító vésőket használnak, de a legfontosabb a hét darabból álló, fokozatosan növekvő körívalakú vésőegyüttes. A hullám és csigavonalas díszítés egy vagy három vonalban kúszik fel a zábé aljától egészen a zábé tetejéig. A kötéseknél elágaznak és buja díszükkel mintegy eltüntetik a kötés és a zábék, valamint a kötés és a szemöldökfák közötti illeszkedés szép vonalát. Az indáktól különálló díszítés általában egy központi rózsza körüli koszorú, amelynek díszítőeleme tulipán, tulipánszár, levelek, szegfű stb.

A kaputükörbe, amely a kapu éke, régen előfordult, hogy Magyarországon, vagy Erdély címerét faragták. Mostanában tulipánból, forgóvirágból, forgóvirág levelekből és virágszárakból összeállított díszítést használnak. Ezt az egész kompozíciót gyakran félköríves babérkoszorú övezi. A kifésztés a bakon történik és mindig keveretlen, tiszta színekkel (fehér, piros, kék és zöld). A galambdúc felállítás után kerül a kapura, hogy emelés közben ne sérüljön meg a zsindelemmel fedett tetőszerkezet. A nagy székelykapu felállításához 10 — 12 ember szükséges. Megoszolva a három zábénál vezényszóra, egyszerre emelik és a zábé alja becsúszik a már előre kiásott gödrökbe. Függetlenül és vízmértékkel beállítják a kaput, majd a csutakok tövével a földet keményre döngölik. Felállítás után a kapu mindkét oldalát felállványozzák, hogy elkészíthessék a galambdúcot. Miután elkészült a galambdúc fedélszerkezete is, a hosszába ráfektetett lécekre felszegezik zsindelemekkel a végüknél kicifrázott, azaz két oldalt kihegyezett zsindelemeket. Az állványzat lebontása után felszerelik a nyílók sarkait, majd a kész nyílókat ráhelyezik. A nagykapu nyílójának felső része néha lécezett, néha pedig áttört mintákkal díszített deszkákból készül a nyíló súlyának könnyítése, valamint a szélnyomás csökkentése végett. A kiskapu nyílója lehet áttört és lehet tömör.

Az utóbbi években a székelykapu állításának szokása Hargita, Kovászna és Maros megyékben jelentősen megnőtt. Ezt nagyban elősegítette a széles körben elterjedt gépesített famegmunkálás. Egyre több az olyan kapu, melynek zábéit robbanó vagy villanymotor által meghajtott gátereken, cirkulákon húzzák (vágják) ki, a kötések cikk-cakkját szalagfűrészszel modellezik, hogy a klasszikus kézi gyalukat felváltó "villanygyalukról" ne is beszéljünk. Lényeges szerkezeti eltérés a régi és az újonnan állított kapuk között nincs. Az mégis említésre méltó, hogy az új kapuknál gyakran hiányzik az 1 — 1,2 m-es csutak része. Ilyen esetekben a zábékat előre gyártott és a földbe beásott betonoszlopokra állítják és vaspántokkal vagy vascsavarokkal hozzáerősítik. A székelykapu forró lenolajjal való lekenése még ma is a legbiztosabb védőszer a fakártevőkkel szemben.

Nemcsak monumentális méretei, vagy a "horore vacui" gondolatától szinte rettegő mester mindent elborító díszítése teszi egyedülállóvá a székelykaput, hanem az a belőle kisugárzó eszmei erő is, amely szerint azok, akiket szolgál, igaz, nyíltszívű, becsületes emberek. Olyan emberek, akiknek e kapuk a múltat, a jelent és talán a jövőt jelentik és amelyre a legmostohább időkben is emelt fővel, bátran írják ki:

„HÁZAD LEHET BÁRHOL, DE HAZÁD CSAK ITTHON”

EGY ISMERETLEN OKLEVÉL 1841 — BŐL

A székelyek a legrégibb idők-
től fogva különösen érzéke-
nyek voltak ősi kiváltságaikra,
és kibékíthetetlen ellenségei-
vé váltak minden hatalomnak,
mely ezeket megkérdőjelezte.
A XVIII. században ezen pri-
vilégiumok már gyakorlatilag
elavultak, a székely rendek
mégis ütőkártyaként próbál-
ták használni a határőrezre-
dek felállításakor, II. József

korában és valahányszor a központi hatalom visszakozásra készíteti őket.

Azok a székek, ahol sikerült a határőrkatonaság megszervezése /Csík -
, Gyergyó-, Kászón-, illetve Háromszék és a korábban Udvarhelyhez tartozó
Bardóc fiúszék/ ismétetlen Udvarhelyszék közönségéhez, „mint a székely
nationák főbb tagjai”-hoz fordulnak segítségért. A határőrkatonaság terhétől
megszabadult, s így érthető módon lazábban ellenőrzött Udvarhelyszéket,
melynek ugyan az egész székelysége érvényes anyaszéki minőségét ma már
egyre többen vitatják, ezidőtájt a központi hatalomtól erőteljesebben szoron-
gatott székek mintegy felettes szervükként ismerték el. Közben az udvarhelyi
levéltár nótáriusai lázasan kutatják az egyéni és kollektív szabadságleveleket,
főleg 1796-tól kezdve, amikor a „Csíki székely krónika” néven ismert XVIII.
századi hamisítvány előkerülése nyomán újra felcsillan a remény: tán valahol
mégis létezik a székely szabadságok eredeti és cáfolhatatlan bizonyítéka...
Ezért aztán Udvarhelyszék tisztjei évtizedeken át perelnek Segesvár városá-
val, ahová szerintük egykor letétbe helyezték azt a „Székely Nemzeti Levél-
tárat”, amely tulajdonképpen sohasem létezett... De minderről talán
bővebben egy másik alkalommal.

Ebbe az általános hangulatba helyezhető Csíkszék közgyűlésének átirata
Udvarhelyszék Nemes Rendeihez, melyben tiltakoznak két „örnök” /határőr
katonai személy/ meghurcoltatásáért, akik „magyar olvasó intézet” létreho-

*Csíkszék Közgyűlésének átirata Udvarhelyszék
Nemes Rendeihez*

zását és általában „a Nemes Székely Nemzet némely sérelmeinek törvényes
úton orvosoltatását” szorgalmazták. Tiltakozás tárgyát képezi továbbá az az
úzus is, hogy „a Székely Ezredek az alkalmas székely származásnak az
elmellőzésével, többnyire idegen tisztekkel töltetnek el...” Murphy törvény-
könyve szerint „A történelem ismétli önmagát. Többek között épp ez a rossz
benne.”

Tekintetes Nemes Szék Rendei

Törvényhatóságunk jelen évi október 5-én tartatott közgyűlésében eléterjesztvén, hogy némely Primipiláris renden levő, Örökséget viselő polgártársaink, Benedek György, Balázs András és részeseik, amint közhírből tudomásunkra jött, részint azért: mert a józan elélhaladást kívánó kor szellemit felfogni tudó magasbra törekvés Nemes érzetétől indítva, hogy a nagyobb sikerrel munkálatához szellemi lételem kimívelése útján közelíthessenek, egy közikbe felállítandó magyar olvasó intézet létrehozásáról elmélkedtek, — részint azért: mert jelen katonáskodó állások mellett is minden józan — mind a szabad alkotmánnyal bíró polgár keblébe önként született a közjólétre törekvő belső titkos vonzalmát el nem titkolhatván, — Mind az ebből folyó, s a felség és **H**on javára minden Hazafinak, s tehát akármely Székelynek is egyaránt munkálni rendelő hazafi kötelesség érzete ellen cselekedni nem kívánván, — a Nemes Székely Nemzet némely sérelmeinek törvényes úton orvosoltatás végett felterjesztése iránt valamely javallatot kívántak egymással közölni — a katonai igazgatás által már 7 /hét/ Holdak alatti börtönzés, s még ezt is felülmúló büntetés iránti rettentéssel fenyegetnek.

Minthogy egyfelől szabad alkotmányú Székely Nemzetünk akármelyik Egyénének valamint ön értelmi kimívelődése; úgy a Nemzeti közjólét előmozdítása és létező sérelmek orvosoltatása iránti gondos törekvést a jelenben fennálló katonai rendszer ellent nem állhatásáról teljes meggyőződéssel nemcsak büntelnek, sőt oly törvényes joggal követelhetőnek hiszik Közgyűlésünk Rendei — amilyenbe minden kötelességek szerint Hazafi részvétellel kívánák felfogni, — de másfelől az érdekelt Örökök börtönzése alapjául vett irományok látását bővebb felvilágosítás tekintetéből szükségesnek vélvén nem mulatták el Közgyűlési Rendei azoknak megolvasás végett átküldését tisztségünk útján a Nemes Ezred Kormányától kérni, mire az Ezred Kormányja jelen év és hó 5-én kelt Tisztségünkhözi átiratában óhajtásunk ellenére az irományok közlésének megtagadása mellett azon válasszal felele, hogy az érdekelt Örökök katonai esküjük megszegéséért vannak hadi törvényes kereset alá véve.

Tekintetes Rendek! Minekutána az 1837-i Országgyűlési Rendek a Székely Nemzet valahai jobb léte iránti reményt csüggesztő azon sérelmet, miszerint a Székely Ezredek az alkalmas székely

származásúak el mellőzésével, többnyire idegen tisztekkel töltetnek el, ő Felsege eleibe terjesztvén — jelen korunk semmit sem kétkezik vala ezen Nemzeti sérelem orvosoltatását Felseges Urunk igazság és törvényszerető szerencsés akaratjából teljes meggyőződéssel remélni, s amily nagy vala a Nemzet ez iránti reménye, oly nagy fájdalommal kellett tapasztalni Közgyűlési Rendei, hogy az érdekelt Örökök és kadétok aránt — kik

szolgálatjuk idejéhez képest az előmeneteli rendbe többnyire elől vannak — gördített akadályok azon Nemzeti köz óhajtást hiúsítva — Nemzetünk fiainak előmenetele akadályozására arányozzák, s ezáltal az utánok lévő idegeneknek nyitvatván út, az elenyésztetni várt sérelem tetézése eszközöltetik.

Ezen Nemzeti sérelmet a Tekintetes Rendekkel azzal az atyafiságos kérelemmel közöljük, hogy az, annak orvosoltatása tárgyában, a Felseges K. Főkormány útján máj napról Ófelségéhez tett felterjesztésünköt pártolni méltóztassanak, teljes reménnyel lévén Közgyűlési Rendei, hogy a Tekintetes Rendek ezen felszólításunkat az Egyesülési Hitből folyó Szent kötelességük szerint Hazafi buzgalommal fogadják. — Atyafi teljes tisztelettel maradván a

Tekintetes Nemes

Rendeknek atyafi szolgálái, baráti

Székely Sigmund
alk. Bíró és ElnökLászló Sándor
Jegyző

*Nemes Csík Szék Rendei
siksonján oct. 8-án 1841
tartott Közgyűléséből*

UTAZZUNK A RÉGIEKKEL!

Egy magyar nemes ifjúnak
Erdély egy részében
tett utazásának leírása

/FOLYTATÁS/

Alsó Oláhfaluban... egy székely gazda ember házában szállottunk bé. A gazda nem volt otthon, az erdőre lévén; azonban a gazdaasszony egy már nem ifjú de serény asszony, székely módra forgolódtott, hogy mindeneket szükségünkre elrendeljen; egy fiacskája volt mindenben segítője. A szoba tágas lévén, abba jól bé férkezünk, jóllehet egy nagy osztováta, és sokféle házi eszközök voltak benne. Hamar vacsoránk is készült. A konyha a székelyeknél majd mindenütt csak a szoba: annak egyik szegletében t. i. egy nagy kemence van, melynek tűzhelye a földszínnel egyenlő, és amelynek a nyílása vagy szája a földtől a kályháig mintegy singyi magasságú; a kürtője pedig egyenesen megyen felfelé. Minthogy a szoba tágasabb, mint más erdélyi falusi házakban /és ezt a Székelyföldön mindenütt úgy találtam / a konyha nem sok helyet foglal el, és a kemence csinoson lévén készíttve, a szobát nem rúttja. Gazdaasszonyunk jó málc puliszkát főzött, egyikünk azt szalonnaszírral, másikunk tejjel, valamint tejes rizskását, jóízűen megette, s nem sok idő múlva lenyugovánk./...

Ez a helység két faluból áll: az alsóból, és a felsőből; mind a kettő egymáshoz ragadván, igen hosszan nyúlik. Fekszik egy magas térségen, egyfelől hegyek alatt. Jól épült házakkal bír, amelyek mind faházak, boronákból épültek, és rész szerint megtapasztva, s bemeszelve vannak, rész szerint tapasztatlanok, és deszkákkal vagy zsendelyekkel fedettek. Egy-egy gazdának jó nagy udvara van; azon lakóháza /mely is egy kis pitvarból, egy tágas lakószobából és egy kamrából áll rendszerint/ külön sütőház, és egy deszkafavágó szin, melyet árnyéknak neveznek külön; istálló ismét külön. Az udvaroknak deszkake-

*Bizonyára a Gyimesi szoros

rítések vannak. Ha a lakószobába bemegy, egy csinos tágas szobát látsz, jó gerendázattal, nem törpe ajtóval, és elég nagy üveglakokkal. A szoba közepében egy osztováta van, melyen vagy kender, vagy gyapjúfonalat szőnek, vagy a kettőt együtt, sőt néha gyapottat is. A gerendázaton sok kender, és gyapjúfonalat szemlélhetsz, a falon pedig sok mindenféle házi eszközöket, egy-két szentképet, keresztet... /.../

Az Oláhfalviakról megjegyezni méltó, hogy ők az országban egy külön megyét tesznek, és a tulajdon juris dictioval bírnak, valami vármegyétől, székeltől vagy várostól függésben nem lévén. /.../

Csikszereda egy alkalmas nagyságú, és szépen épült falu, téren fekszik egy hosszú domb alatt, közel az Olt vizéhez /.../. A lakosok mind katonai székelyek. Egy kis távolságra fekszik a falutól a vár, amely a közel lévő Temesi passusra nézve az ellenség beütésének megakadályozásáért van építve. Még régebben épült u. m. 1620-ban és akkor Mikóvár-

ban nem laknak, hanem itt is, amott is szerte-széjjel, egy-egy csoport házakat láthatsz. Ezek a lakosok székelyek, kik lassanként ide megtelepedtek; nagyobb részint a csiki falukból vonták ide magukat, de részint Moldovából is jöttek székelyek, vagy magyarok, mert úgy kell megtudni, hogy Moldvában ilyen kivándorlottak, kivált székelyek igen sokan vannak, és nevezetesen ezen utolsóknak két nagy falujok is vannak. Amely őt magyar falut telepítettek Bukovinában, az is mind olyan kivándorlott moldovai, magyar, és székely lakosokból áll, kiket összevontak.

Ezeket az említett gyimeslunkai lakosokat a csikiak csángóknak nevezik; lehet, hogy ez a nevezet onnan jön, mivel ők vándorló emberek és lakhelyeket gyakran elhagyták; az a szó csángó pedig, olyan értelemben vétetik mint kóborló, vándorló. Az ő gazdagságok főképpen a juhtartásban, és a marháknak áll, a rendes adót mint más lakosok fizetik. A földes urasságnak is /mint, hogy mind nagyobb székely birtokosoknak, és úgynevezett

nak hivatott Mikó Ferencről, az akkori Csik, Gyergyó és Kászón székely főkapitányáról aki építtette; de azután a törökök 1661-be beütve elrontották, Károly császár pedig újra helyreállíttatta; ez a vár kicsiny, és nem tulajdon erősség, négy szegletre van építve s egy compániát vehet bé őrizetnek.

Egy négy szegletű nagy épületnél, mely is kaszárnya, más nincsen benne. Ez első Székely Gyalog Regiment őbesteré itt szokott lakni. Csikszeredáról a Temesi passusra egyenes út viszen, 8 óra alatt a határszélhez el lehet jutni./.../. A passzustól nem messze egy Gyimes-Lunka nevű völgyben az ember lakosokra talál, de ezek valóságos falu-

székely nemeseknek földjén laknak, taxát fizetnek, nagyrészt katonák; azok tudniillik akik különben is katonáknak lévén conscribálva, a falukból ideköltöztek.

Csikszeredához egy kis félóra a Somlyai klastrom, amely is egy templommal és egy kápolnával együtt az úgynevezett Somlyói hegyen fekszik. A templom, amelyben egy gimnásium is van, a franciscanusoké, és ezt a legrégebb klastromnak mondják Erdélyben. Már a tizenharmadik században itt, amint mondatik barátok voltak, de nem tudatik bizonyosan micsoda szerzet.

Gróf Teleki Domokos

Az egykori Udvarhelyszék területén Orbán Balázs 126 települést írt le. Az azóta eltelt

FALU

több mint egy évszázad alatt a területi-adminisztratív átrendezések (megyésítés, rajonok, majd újra „szocialista” megyésítés) némiképp módosították a terület határait. Az 1968-ban megalakított Hargita megye nyugati területén (amit Bardóc

LELTÁRHIÁNY?

A területrendezési terv alapján felszámolásra ítélt települések jegyzéke az egykori Udvarhelyszék területén

nem tudták meggátolni a török-tatár támadások, a labancok, két világháború, impériumváltás,

fiúszék elvesztését leszámítva, megfelel Udvarhelyszék területének, 3 várost és 24 községbe rendezve 126 települést vettek számba egy

FAL

akkor megjelent, hivatalosan elfogadott „helységnévtár” (Județele României Socialiste. Buc. 1969.). Ezt összevetve a legújabb településjegyzékkel (Decizia nr. 106/1989 privind reorganizarea localităților din Județul Harghita pe unități administrative-teritoriale, — amelyet a 2/1989 sz. Törvény alapján adott ki Hargita megye Néptanácsa Aurel Costea megyei néptanácselnök aláírásával)

- * Lövétébánya (Szentegyháza város)
- * Fiátfalva (Székelykeresztúr)
- * Béta, Décsfalva, Kisgalambfalva, Mátisfalva, Székelymogyorós, Vágás (Bögöz)
- * Énlaka, Küsmöd (Etéd)
- * Bogárfalva, Firtosvára, Kecset, Szentlélek, Székelypálfalva (Farkaslaka)
- * Sükő, Telekfalva (Felsőboldogfalva)
- * Gyepes, Kénos, Homoródkeményfalva, Homoródszentpéter, Homoródújfalva, Recsenyéd, Városfalva (Homoródszentmárton)
- * Miklósfalva, Petek (Kányád)

val), meglepődve állapíthatjuk meg, hogy 48 település hiányzik. Leltárhiány? Nem! A hírhedt területrendezési terv alapján felszámolásra ítélt települések egyszerűen nem léteztek a megye akkori urai számára. Az évszázadok folyamán a terület településhálózata egyre sűrűsödött a népesség gyarapodásával, ezt

gazdasági válság. A történelem folyamán települések alakulnak, vagy tűnnek el, de a maguk törvényei szerint. Ezt a folyamatot nem lehet sem gyorsítani, sem lassítani adminisztratív eszközökkel, és nem is érdemes, mert csak feszültségeket, ellentéteket szül és a beolvasztási politikának is csak nagyon kevés hasznot hajt.

Az elkövetkező számainkban közöljük az RKP által nagyvonalúan pusztulásra ítélt falvak jegyzékét Csík-, Maros- és Háromszékből is.

Zepezaner Jenő

- * Atyha, Fenyőkút, Pálpataka (Korond)
- * Kirulyfűrdő (Lövete)
- * Székelyfancsal, Székelyszenttamás, Tibód (Oroszhegy)
- * Békástanya, Bucsin, Sárverés (Parajd)
- * Nagysolymos, Székelyhidegkút (Románandrásfalva — Újszékely)
- * Bencéd, Csehétfalva, Kiskadács, Nagykadács, Tarcsafalva, Tordátfalva (Siménfalva)
- * Firtosmartonos, Magyarandrásfalva (Szentábrahám)
- * Ivó, Sikaszó (Zetelaka)

(A felsorolt falvak a jelenlegi adminisztráció szerint a zárójelben szereplő községek illetve városok részei)

SZÉKELYSÉG

A Székelyföldet és népét ismertető folyóirat

Alapította
BÁNYAI JÁNOS
1931
Új folyam

Szerkesztőbizottság

Hermann Gusztáv Mihály
(Felelős szerkesztő)
Gyöngyössi János
Zepezaner Jenő
Grafikai szerkesztő
Biró Gábor

(Haáz Rezső Múzeum,
Székelyudvarhely, Kossuth u. 29,
tel. 13875)

TARTALOM

Köpeczi Sebestyén József
A lengyelfalvi Orbán család címere

Hodgyai Mátyás
Szabad hajdú közösségek Biharban

Veres Péter
Fedeles- vagy székelykapu faragása és állítása Máréfalván

Hermann Gusztáv Mihály
Egy ismeretlen oklevél 1841-ből

Gróf Teleki Domokos
Utazzunk a régiekkel

Zepezaner Jenő
Leltárhiány?

A Haáz Rezső Kulturális Egyesület megbízásából
kiadja és terjeszti a
KONTAKT IRODA

Készült az **INFOPRESS**-nél

I Évfolyam 2. szám 1990 augusztus
Ára 10 lej